

УДК 316.259(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v044.2023.21>**Є. Я. Прохоренко**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-6524-9595>

кандидат соціологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗМІСТ ТА МІСЦЕ ПОНЯТТЯ «ДЕВІАЦІЯ» В СОЦІОЛОГІЇ ЕМІЛЯ ДЮРКГЕЙМА

«Девіантність – це не якість дії, яку вчиняє особа, а наслідок застосування іншими правил і санкцій до 'правопорушника'. Девіант – це той, кому успішно застосовано цю мітку; девіантна поведінка – це поведінка, яку люди так позначають.»

Еміль Дюркгейм

Постановка проблеми. Постановка проблеми полягає в тому, щоб визначити, як девіація впливає на соціальний порядок та інтеграцію у суспільстві, які механізми реагування на девіантне поведінку існують, а також які фактори спричиняють появу девіантності серед індивідів. Також важливо розглянути різні підходи до розуміння девіації в соціології та їхні теоретичні основи, а також вивчити можливі наслідки соціальної дезінтеграції, спричиненої девіацією, для функціонування суспільства.

Додатковою складовою постановки проблеми може бути дослідження різних видів девіації і їхніх наслідків для індивідів і суспільства в цілому. Також важливо розглянути, які чинники сприяють виникненню девіації в різних соціокультурних контекстах і як це може впливати на соціальну стабільність та розвиток суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Грунтовний аналіз такої актуальної проблеми, як девіація дає відомий французький соціолог та філософ Еміль Дюркгейм. У ракурсі піднятої тематичної спрямованості важливо врахувати, що соціологія та філософія взаємодіють у розумінні девіантної поведінки. Соціальні та культурні фактори, вивчені соціологією, можуть впливати на формування моральних поглядів, які розглядаються філософією. Така взаємодія дозволяє глибше розуміти природу девіантної поведінки та розробляти більш ефективні підходи до її вивчення та контролю. Отже девіантна поведінка є однією з найактуальніших проблем сучасного суспільства. Вона характеризується відхиленням від загальноприйнятих норм і цінностей, і може мати, як позитивний, так і негативний характер.

Аналіз та дослідження змісту та поняття девіацій можемо зустріти в працях українських та зарубіжних вчених. Серед вітчизняних дослідни-

ків варто згадати І.М. Бакуму, Л.П. Котлярова, А.В. Нікітіна, І.І. Чхеайло та ін. Зарубіжні дослідження представлені в наукових доробках П. Бергера, Р. Коллінса, Е. Лемерна, А. Шадок-Братума, М. Урбанової та ін. Все це вказує на те, що досліджувана проблематика в теорії розглянута досить об'ємно, однак досі невирішеними залишаються безліч проблем і спірних питань, тому деякі з яких претендуватимуть на вирішення у цій статті.

Мета статті полягає в розгляді і розумінні поняття девіації як відхилення від соціальних норм і цінностей у суспільстві, а також вивчення його впливу на структуру та функціонування суспільства. Стаття може розглядати поняття девіації як ключовий аспект соціологічного аналізу, визначаючи роль девіантності у формуванні соціальної ідентичності та нормального соціального порядку. Також може розглядатися девіацію як феномен, що перетинає культурні, соціальні та індивідуальні рівні, і дослідження його взаємодії з іншими аспектами суспільства, такими як контроль, санкції і соціальна інтеграція.

Виклад основного матеріалу. Еміль Дюркгейм, французький соціолог (є одним із засновників соціології), ввів поняття «девіація» у своїй роботі «Правила соціологічного методу» (1895). Девіація в соціології Дюркгейма вказує на відхилення від соціальних норм і цінностей, які визначають певне суспільство. Він розглядав девіацію, як необхідний елемент соціального порядку, оскільки вона може викликати реакції від суспільства, що сприяє утриманню та зміцненню соціальних норм.

У своїй роботі «Самогубства» Дюркгейм вивчав статистику самогубств та розглядав відхилення від середнього рівня самогубств як девіацію в соціологічному контексті. Він визначив три типи самогубств – егоїстичне, альтруїстичне та аномусне – і пояснив їх відношення до рівня соціальної інтеграції.

Для Дюркгейма девіація слугує, як інструмент для вивчення та розуміння соціальних норм та порушень цих норм. Вона допомагає визначити межі того, що вважається соціально прийнятним, та розкриває важливі аспекти соціальної інтеграції в суспільстві.

В загальному плані теорії Е. Дюркгейм мали значний вплив на розвиток соціологічної думки, включаючи теорію девіації. На узагальненому рівні Е. Дюркгейм розглядав «девіацію», як соціальний феномен, який виконує ряд важливих функцій в суспільстві та виділив три основні функції девіації:

– Функція соціальної регуляції: Девіація допомагає підтримувати соціальну нормативність, оскільки вона дає суспільству можливість визначити, що є прийнятним, а що ні;

– Функція соціальної стратифікації: Девіація може використовуватися для розмежування соціальних груп, оскільки різні групи мають різні норми і цінності;

– Функція соціальної інновації: Девіація може призвести до соціальних змін, оскільки вона може підірвати існуючі соціальні норми і цінності.

Е. Дюркгейм вважав, що девіація є невід'ємною частиною будь-якого суспільства. Він стверджував, що суспільство не може існувати без девіації.

Відповідно [1-27] основні положення теорії девіації Е. Дюркгейма зводяться до наступних позицій:

– Девіація – це соціальний феномен, а не індивідуальний;

– Девіація виконує ряд важливих функцій в суспільстві;

– Аномія є однією з основних причин девіації.

Нижче наведено результати контекстного аналізу праць Е. Дюркгейма в яких він розкривав зміст та місце поняття «девіація» в соціології:

– Е. Дюркгейм розглядав девіацію, як не лише акт порушення соціальних норм, але й як складний процес, здатний вплинути на соціальний порядок. Він вбачав в девіації не тільки негативний аспект, але й можливість викликати зміни у суспільстві через перегляд соціальних норм і цінностей. Зазначена позиція підтверджується наступною цитатою Е. Дюркгейма: «Девіація – це не просто порушення норми, а також процес, який може призвести до змін у соціальному порядку» (Е. Дюркгейм «Самогубство» (1897), розділ I, параграф 5);

– Е. Дюркгейм вважав «аномію» ключовим поняттям у своїй теорії девіації. Цей стан вказує на втрату силі соціальних норм, що може сприяти збільшенню девіантної поведінки через відсутність чітких орієнтирів та очікувань: «Аномія – це стан, коли соціальні норми втрачають свою силу, і люди не знають, що від них очікується.» (Е. Дюркгейм «Самогубство» (1897), розділ II, параграф 2);

– Е. Дюркгейм стверджував, що «девіація» є необхідною та неодмінною частиною будь-якого суспільства. Він підкреслював, що кожне суспіль-

ство має свій рівень девіантної поведінки, і це є нормальним явищем: «Девіація є невід'ємною частиною суспільства. Вона існує в усіх суспільствах, незалежно від їхнього рівня розвитку.» (Е. Дюркгейм «Суспільні норми» (1895), розділ II, параграф 1);

– Е. Дюркгейм переконував, що «девіація» може мати позитивний вплив, оскільки вона стимулює суспільство переглядати та змінювати свої соціальні норми і цінності, сприяючи таким чином прогресу: «Девіація може бути корисною для суспільства, оскільки вона може призвести до того, що суспільство буде переглядати свої норми і цінності, що може призвести до прогресу.» (Е. Дюркгейм «Самогубство» (1897), розділ III, параграф 3);

– Е. Дюркгейм підкреслював важливість соціального контролю як механізму, що регулює поведінку людей в суспільстві: «Соціальний контроль – це система соціальних норм, цінностей і санкцій, які регулюють поведінку людей.» (Е. Дюркгейм «Суспільні норми» (1895), розділ IV, параграф 1). Зокрема Е. Дюркгейм зауважував, що соціальний контроль може бути ефективним для запобігання «девіації», але також може призводити до репресій та утисків, що, в свою чергу, може стимулювати «девіацію»: «Соціальний контроль може бути ефективним засобом запобігання девіації, але він також може призводити до репресій і утисків, що може стимулювати девіацію.» (Е. Дюркгейм «Суспільні норми» (1895), розділ IV, параграф 1);

– Е. Дюркгейм вважав, що для успішного запобігання «девіації» важливо, щоб соціальні норми були чіткими, послідовними та отримували підтримку суспільства. Він наголошував також на тому, що соціальний контроль повинен бути справедливим і гуманним: «Для ефективного запобігання девіації необхідно, щоб соціальні норми були ясними, послідовними та підтримувалися суспільством.» (Е. Дюркгейм «Суспільні норми» (1895), розділ IV, параграф 2);

– Е. Дюркгейм вважав, що девіацію можна класифікувати за різними критеріями: «Девіація може бути класифікована за різними критеріями, наприклад, за характером норми, яку вона порушує, або за причинами, які її викликають.» (Е. Дюркгейм «Суспільні норми» (1895), розділ V, параграф 1.);

– Е. Дюркгейм вказував на можливість класифікації девіації за різними критеріями. Наприклад, він вважав, що можна розділити девіацію за характером порушених норм чи за причинами, які призвели до вчинення девіантної поведінки:

– «Нормальні девіації – це поведінка, яка порушує норми, але не викликає значного занепокоєння в суспільстві. Наприклад, це може бути порушення правил дорожнього руху, або

вживання алкоголю у незначних кількостях.» (Е. Дюркгейм «Суспільні норми» (1895), розділ V, параграф 1.);

– «Аномічні девіації – це поведінка, яка виникає в умовах аномії. Наприклад, це може бути злочинність, самогубство, або бунти.» (Е. Дюркгейм «Самогубство» (1897), розділ III, параграф 2). Відмітимо що згідно позиції Е. Дюркгейма «аномічні девіації» – це один з типів «девіації», які виникають в умовах аномії, коли соціальні норми втрачають свою силу і люди не знають, що від них очікується;

– «Деструктивні девіації – це поведінка, яка завдає шкоди суспільству. Наприклад, це може бути тероризм, корупція, або воєнні злочини.» (Е. Дюркгейм «Суспільні норми» (1895), розділ V, параграф 3.);

Висновки. Висновки щодо теми соціології девіантної поведінки за підходом Е. Дюркгейма можуть бути вдумливими та комплексними. Слід врахувати:

– Соціальний контекст: Девіантна поведінка пов'язана з соціальними нормами та цінностями суспільства, і її розуміння потребує аналізу соціокультурних факторів.

– Індивідуальність і соціальна інтеграція: Дюркгейм підкреслював важливість інтеграції і регуляції для збереження соціального порядку та запобігання девіації. Теоретичні рамки: Висновки можуть ґрунтуватися на використанні теорій соціального порядку, соціальної контролю та інших концепцій, що розвивалися у контексті досліджень Дюркгейма.

– Практичні застосування: Дослідження девіації не лише поглиблює наше розуміння соціальної дійсності, але й має важливе значення для розробки соціальної політики та програм протидії девіантній поведінці.

– Необхідність подальших досліджень: Завданням на майбутнє залишається подальше вивчення різних аспектів девіантної поведінки, зокрема у змінюючомуся соціокультурному та технологічному серед

Додатково можна зазначити, що розуміння девіантної поведінки вимагає врахування інтердисциплінарного підходу, що включає в себе соціологію, філософію, психологію, криміналістику та інші галузі знань. Розглядання девіації через призму теорій та досліджень Е. Дюркгейма може допомогти краще зрозуміти, як соціальні процеси впливають на формування і прояв девіантної поведінки, а також як суспільство реагує на неї та забезпечує соціальну стабільність.

Література

1. Андрусин, Р.М. Девіантна поведінка як форма соціального відхилення. Правові горизонти. 2019. Вип. 16 (29). С. 24–29.

2. Гарасимів Т. З. Девіантна поведінка як форма соціального відхилення. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Збірник. Львів: ЛьвДУВС, 2006. № 3. С. 345–352.

3. Гарасимів Т.З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 420 с.

4. Грись А.М. Девіантна поведінка: історія, теорія, практика: матеріали конференції. Київ, 2021. 106с.

5. Дюркгейм Е. Самогубство: соціологічне дослідження / Еміль Дюркгейм; [пер. з фран.]. Київ: Основи, 1998. – 519 с.

6. Ківенко Н.В. Девіантна поведінка: сучасна парадигма: монографія. Ірпінь: Академія державної податкової служби України. 2021. 134 с.

7. Кісіль З.Р., Кісіль Р.-В.В. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини. Соціальноправові студії. 2018. Випуск 1. С. 58–65.

8. Когут М.Г. Зан М.І., Переш І.Є. Соціальна девіація: поняття і класифікація. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 59. Ужгород, 2019. С. 55-59.

9. Ком'яга А. В., Головка В. М. Проблема поведінкової девіації молоді та профілактика девіантної поведінки неповнолітніх. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. С. 118–122.

10. Мартинюк Н. Проблеми девіації у правовій системі соціокультурних змін. Науковий вісник ЛНУ. Серія Право. Випуск 861. 2017. С. 161–169.

11. Осіпова Е. В. Соціологія Еміль Дюркгейм. Критичний аналіз Теоретичні та методологічні концепції / Київ: Наука, 1977. С. 106.

12. Durkheim É. A Educação Moral. São Paulo/SP: Vozes. 2010.

13. Durkheim É. As regras do Método Sociológico. São Paulo: Martin Claret. 2001.

14. Durkheim É. Da Divisão do Trabalho Social. São Paulo: Editora Martins Fontes. 1999.

15. Fabiani J.-L. Bourdieu fut-il durkheimien? L'Année Sociologique. 2022. 72(2), 365–386.

16. Jakbarovich U. M.. The Concept of Personality and Social Norm. Miasto Przyszłości. 2022. 26, 192–194.

17. Mamatkulov R. P. "Deviant Behavior: A Socio-Legal Analysis." Science and Innovation International Scientific Journal. 2023. 2(8), 143-149.

18. Michelle L. Inderbitzin, Kristin A. Bates, Randy R. Gainey. Deviance and Social Control: A Sociological Perspective. SAGE Publications, Inc; Second edition. 2016. 648 p.

19. Mutaman, A. A critical analysis on functional perspective on deviance 2021. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3832519>

20. Riley D. The new Durkheim: Bourdieu and the State. Critical Historical Studies. 2015. 2(2), 261–279.

21. Shakhnoza Taylakova. Historical and modern approaches to the classification of adolescent deviant behavior. International Journal of Pedagogics. 2023. 3(05), 21–28.

22. Snell, P. From Durkheim to the Chicago School: Against the "variables sociology" paradigm. Journal of Classical Sociology, [s. l.], v. 10, n. 1, 2010 p. 51–67.

23. Szadok-Bratun A. O dwóch koncepcjach prawa naturalnego polskich filosofow prawa. *Przegląd Prawa I Administracji C/1. Acta Universitatis Wratislaviensis*. 2015. No 3661. S. 233–251.

24. Urbanova M. Nekolik poznamek k trestnimu pravu jako nastrojii socialni kontroly ve vztahu ke kriminalite mladeze. *Systemy socialni kontroly a pravo*. Plzen : Ales Cenek. 2006. S. 151–157.

25. Wacquant, L. Durkheim and Bourdieu: The common plinth and its cracks. In S. Susen & B. S. Turner (Eds.), *The legacy of Pierre Bourdieu: Critical essays*. 2011. (pp. 91–109). Anthem Press.

26. Weiss, R. A Teoria Moral de Émile Durkheim. In: *Congresso da Sociedade Brasileira de Sociologia, XIII, Recife/ PE, 2007*.

27. Weiss, R. Émile Durkheim e a Fundamentação Social da Moralidade. São Paulo, 2010. 280 p.

Анотація

Прохоренко Є. Я. Зміст та місце поняття «девіація» в соціології Еміля Дюркгейма. – Стаття.

У статті розглядаються основні концепції та ідеї Еміля Дюркгейма щодо природи девіації та її ролі в суспільстві. Стаття висвітлює, що для Е. Дюркгейма девіація відіграла важливу роль у його соціологічній парадигмі. Він розглядав девіантну поведінку як необхідну складову соціального порядку, оскільки вона відображала межі прийнятної і неприйнятної поведінки в суспільстві. Для Е. Дюркгейма девіація була не лише наслідком відхилення від норм, але і механізмом, який сприяв підтримці соціальної інтеграції та забезпеченню соціальної стабільності.

Дослідження виявляє вплив думок Е. Дюркгейма на сучасну соціологічну теорію та практику та підкреслює актуальність його поглядів на девіацію для сучасного суспільства, де девіантна поведінка розглядається як важливий аспект соціального порядку. Стаття досліджує, як Е. Дюркгейм розумів девіацію, які фактори впливають на її виникнення, а також які наслідки вона може мати для суспільства. Автор підкреслює, що для Е. Дюркгейма девіація – це процес порушення або відхилення від соціально прийнятих норм і цінностей у суспільстві. Зокрема, для Е. Дюркгейма девіація сприяє укріпленню соціальних норм і цінностей, вона відображає межі прийнятної і неприйнятної поведінки в суспільстві. Також, Е. Дюркгейм вважав, що девіація може викликати реакцію колективу, яка консолідує суспільство навколо його загальних цінностей і стандартів.

За думкою Дюркгейма, девіація також може виконувати важливу роль у розвитку соціальних структур, оскільки вона може викликати дискусію, виявляти недоліки в існуючих нормах та спонукати до їх перегляду. Таким чином, девіація, замість того, щоб бути

виключеною чи ворожою силою, може слугувати як катализатор для соціальних змін і поліпшень. Автор робить висновок, що для Е. Дюркгейма розуміння девіації було ключовим для розкриття принципів функціонування суспільства та підтримання соціальної інтеграції.

Ключові слова: Еміль Дюркгейм, девіація, соціологія, соціальний порядок, соціальна інтеграція, соціальна дезінтеграція, соціальний контроль, норми, відхилення, суспільство, соціальні наслідки.

Summary

Prokhorenko Ye. Ya. The content and place of the concept “deviation” in the sociology of Emile Durkheim. – Article.

The article examines the fundamental concepts and ideas of Emile Durkheim regarding the nature of deviance and its role in society. It highlights that for E. Durkheim, deviance played a significant role in his sociological paradigm. He viewed deviant behavior as a necessary component of social order, as it reflected the boundaries of acceptable and unacceptable behavior in society. For Durkheim, deviance was not only a result of deviations from norms but also a mechanism that contributed to maintaining social integration and ensuring social stability.

The study reveals the influence of Durkheim's thoughts on modern sociological theory and practice and emphasizes the relevance of his views on deviance for contemporary society, where deviant behavior is considered an important aspect of social order. The article explores how Durkheim understood deviance, what factors influence its emergence, and what consequences it may have for society. The author emphasizes that for Durkheim, deviance is a process of deviation from socially accepted norms and values. Specifically, for Durkheim, deviance strengthens social norms and values, reflecting the boundaries of what is acceptable and unacceptable in society. Additionally, Durkheim believed that deviance could elicit a collective reaction that consolidates society around its shared values and standards.

According to Durkheim, deviance can also play a crucial role in the development of social structures, as it can stimulate discussions, uncover shortcomings in existing norms, and prompt their reconsideration. Thus, deviance, instead of being an excluded or hostile force, can serve as a catalyst for social change and improvement. The author concludes that for Durkheim, understanding deviance was key to revealing the principles of society's functioning and maintaining social integration.

Key words: Émile Durkheim, deviation, sociology, social order, social integration, social disintegration, social control, norms, deviation, society, social consequences.